

MEDDELANDE FRÅN SVENSKA RIKSARKIVET. NY FÖLJD II:6.

DEN CIVILA

**LOKALFÖRVALTNINGEN I
SVERIGE 1523 – 1630**

**MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL DEN
KAMERALA INDELINGEN**

AV

Joh. Ax. Almquist

ANDRA DELEN

HÄFT 1.

Stockholm 1919.

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

TREDJE AVDELINGEN

FOGDERIINDELINGEN

II.

VII. Lappmarkerna.

Under medeltiden utövades den rätt att upptaga skatt i lappmarken, som tillkom den svenske konungen, genom birkarlar, som hade vidsträckta handelsprivilegier och utkrävde en förmodligen rätt godtycklig tribut av de lappar, som de enligt bestämda regler fördelat mellan sig ej olik ett slags ärfviliga undersåtar.¹ De avgifter, som de i sin tur voro skyldiga att erlægga till den svenska kronan, äro ej med visshet till beloppen kända, men voro säkert ej synnerligen betungande. På 1520-talet omtalas emellertid, att birkarlarne i Lule och Pite socknar då "i förtiden tid" tillsammans levererat två mårdskind och åtta timmer klockverk (320 ekorrskind) och deras grannar i Torne ensamma lika mycket. Detta syntes dock Gustaf I alltför litet, och genom k. brevet den 1 april 1528 förökades därför denna taxa till jämnt det dubbla, som också under de båda närmast följande årtionden uttogs i form av stadgeskatt från birkarlarne i nämnda områden. Att märka är emellertid, att bland dessa omtalas varken Kemi lappmark, som dock sannolikt ingick i det avtal, som träffats med Torneområdets köpmän,² eller Ume och Ångermanlands lappmarker, som hade en annan ställning i förhållande till kronan än de övriga. Därvarande lappar skattade nämligen i regel direkt till överheten (två timmer och tio stycken mårdskind samt två knippor benlösa gäddor) och kallades därför konungslappar till åtskillnad från de längre i norr kringströvande nomadstammarne, över vilka birkarlarne "rådde". Kronans rätt till skatt av Umelapparne var dock i slutet av 1520-talet bortförlänt till Anders Persson i Grubbe enligt k. brevet den 22 okt. 1526 och förvaltades längre fram

¹ Om birkarlarne se JOH. NORDLANDERS uppsatser dels i Hist. tidskrift 1906, s. 214, och 1907, s. 92, dels i Lappland, utg. av O. Bergquist och Fr. Svenonius (1908), s. 239.

² Kemi omnämnes ej i 1530 års undervisning, men 1533 förekommer lappskatt (åtta mårdskind) av "Österbotten". Först i Norrl. handl. 1552: N. 4 redovisas nio mårdskind särskilt från "Kemi socken".

under Gustaf I:s regering en tid av dennes son, som dock sannolikt var jämnställd med en vanlig fogde. Eedan före nyare tidens början omtalas väl vid sidan av birkarlarna lappfogdar, som skulle tillse, att lapparne ej tillfogades någon orätt, men det är ej sannolikt, att desse då haft något att skaffa med skatteuppbörden. Annorlunda ställde sig saken, när Grustaf I hunnit ordna förhållandena efter sitt sinne även i dessa avlägsna trakter. Ännu på 1540-talet voro emellertid birkarlarna i orubbad besittning av sina gamla privilegier, och den skatt från lappmarken, som redovisas i kronans räkenskaper under större delen av detta årtionde, var fortfarande "birkarlaskatt", vars storlek alljämt var lika med 1528 års stadga.¹ Men 1548 befinnes konungens fogde redogöra för ej blott Ume, utan även för Pite och Lule lappskatt vid sidan av den sedvanliga avgiften, som birkarlarna i Torne erlade "för att de handla med lapparne". Att en verklig förändring samtidigt ägt rum med uppbördssättet i de två mellersta distrikten, framgår med all tydlighet därav, att den därifrån influtna skatten samma år var avsevärt större än den tidigare taxan eller i stället för sexton ej mindre än trettio timmer gråverk och dessutom sex decker eller sextio stycken renhudar. Följande år tillämpades det nya systemet även i Torneområdet, och därmed hade alla lappmarker (utom Ångermanlands) lagts direkt under fogden i Västerbotten, som från 1552 även upptog avgift av det fiske i "Västersjön", som tidigare idkats av birkarlarna, men numera åtminstone delvis utnyttjades av konungens egna fiskeexpeditioner.² Under årens lopp ökades också den egentliga lapps-katten rätt väsentligt. Den utgick fortfarande huvudsakligen i skinnvaror, men de olika slagen av dessa blevo allt flera och flera. Vid sidan av den av ålder brukliga tributen i mårds-kinn och gråverk, vilket senare även i samma räkenskap uppträder under skilda namn, som således få antagas beteckna olika sorter,³ förekommer i början av 1550-

¹ Den skillnad mellan "birkarlaskatt" i nu angiven mening och "lapps-katt" (= utskylder direkt uttagna från lapparne själva), som tidigare författare sökt hävda, kan ej upprätthållas, då man finner, att 1539 års räkenskap för Västerbotten under rubriken lapps-katt upptager just birkarlarnes taxa av Pite, Lule och Torne socknar.

² "Vågefisket" i Västersjön, som H. N:s egna fiskare bedrivit i Varangerfjorden, avkastade 1552 sju skeppund och 11 1/2 lispund bärfisk samt tretton lispund raif och räkling. Men från Alten och två andra fjordar uttogs den taxa, "som birkarlar tillförene plägat uppbära" av därvarande fiskare, eller tre skeppund.

³ I Norrl. handl. 1554: N. 9 omtalas såväl ljusst som mörkt "klockverk" samt ljus och mörk "samfång", allt namn som anses betyda ekorrskinn.

talet en hel del nya persedlar såsom renar, renhudar och renkalvskinn, samt skinn av björn, utter och någon gång bäver, varjämte Umedistiktets "benlösa" gäddor få sällskap av lika stor kvantitet "finska" gäddor från annat håll. Utöver denna till synes godtyckliga stegring i de ordinarie pålagorna redovisas yttermera de "gåvor", som lapparne förärat konungen och som förmodligen få anses lika litet frivilliga som de förra, men säkerligen hade gammal hävd i de motsvarande skänker, som birkarlarne emottagit. Emellertid saknades under de följande åren icke exempel på en återgång till det förra systemet, i det att enstaka år vissa lappfogdar gävo kronan taxa av deras distrikt mot att de själva fingo tillgodogöra sig skatteuppbörden.¹ Möjligen var den uppgörelse, som redan 1554 kom till stånd i Torne- och Kemidistriktet, av samma beskaffenhet, ehuru det därom heter, att K. Maj:t tillåtit lapparne själva att utgöra deras årliga skatt i form av taxa.² Ehuru denna nog i och för sig innebar en förhöjning, gav den en relativ säkerhet för godtycket, då den bestämde ett visst värde på de utlagor, som skulle gemensamt anskaffas. Genom denna överenskommelse uttogs första gången en del av lappskatten i reda penningar (200 mark). Dessutom borde dock fortfarande dels "vildvaror", dels sämskade renhudar levereras till ett sammanlagt värde av 350 mark. Samtidigt ordnades skatteuppbörden i Pite lappmark efter personligt mantal, varvid dock skillnad gjordes mellan dels fjällappar, dels granlappar. Var och en av de förra skulle utgöra ett mårdskin eller, om han saknade tillgång därtill, ett rävskin eller två renhudar. Grranlappen erlade däremot antingen tio stycken klockverk (resp. samfång) eller två lispund gäddor. Detta gällde dock endast de s. k. "fulla" lapparne, och vid sidan av dem omtalas "halva" lappar, som erlade endast hälften.³ Härmed menades dock icke, som man kunnat vänta,

¹ Se Norrl. handl. 1560: N. 10 och jfr nedan i texten.

² Så enligt minnesdeln i Norrl. handl. 1554: N. 9. Jfr dock Handl. och uppsatser ang. linska lappmarken och lapparne, saml. och utg. av ISAK FELLMAN, IV (1915): s. LXIV. Det citerade arbetet, som är en huvudkälla för kännedomen om lappmarkernas förhållanden under 1500- och 1600-talen, innehåller utom en sammanfattande översikt av skatteväsendet i huvudsakligen Torne och Kemi lappmarker, avtryck av en stor mängd handlingar och räkenskaper rörande lappmarkerna i allmänhet och har därigenom en grundläggande betydelse även för kunskapen om det nuvarande svenska Lapplands dåtida administration.

³ Norrl. handl. 1554: N. 12: "Och äro i för:ne Pite socken fulla fjällappar 57, halva skattefjällappar 8; fulla skattegränlappar 38, halva gränlappar 9."

lappar av olika förmögenhetsvillkor, utan skillnaden berodde på, om vederbörande voro gifta eller ej. I Lule lappmark var skatten drygare, ty där hade varje fjällapp att erlagga två mårdskind, som kunde utbytas mot ett och ett halvt timmer gråverk eller i saknad av skinnvaror tre lod silver. Granlappens skatt utgjorde femton eller, om han var ogift, tio stycken gråverk. Även här förekommo detta oaktat gåvor, som 1555 bestodo av hermelin- och svarta rävskind.¹

I samband med denna nya skattläggning skildes de olika lappmarkerna från Västerbottens fögderi och ställdes under egna lappfogdar, som i stor utsträckning valdes ur de forna birkarlarnes krets. Men ehuru dessa allt efter sina hemorter hade tillhört någondera av de tre handelskompanier, som haft sitt säte i Pite, Lule eller Torne socknar, och av dessa haft sitt namn, hade den lokala utsträckningen av deras skattedistrikt i mer än en mening varit obestämd. Ty dels voro gränserna mellan Sverige, Norge och Ryssland svävande, vilket föranledde dubbelbeskattning från de olika ländernas myndigheter, dels hade visserligen varje kompani, liksom varje birkarl, ”sina” lappar, från vilka de hade rätt att utkräva skatt, men till följd av dessas nomadtillvaro kunde det ej bliva tal om några fullt utstakade gränser mellan de skilda ”markerna”. I detta hänseende medförde emellertid inrättandet av särskilda lappfogderier åtminstone delvis en ändring, och det är också från denna tid vi hava att räkna med lappmarkerna såsom geografiska begrepp, som i det stora hela under århundradets återstående årtionden utgjorde även skilda administrativa distrikt, i vilka grunderna för skatte uppbördens fortfarande voro dels sinsemellan avvikande, dels ännu länge underkastade rätt stora växlingar från tid till annan. Härvid är att märka, hurusom från slutet av Gustaf I:s regering fisket i de olika sjöarna (”träsken”) belades med avgifter, vanligen i torrfisk, av de lappar eller bönder, som ”brukade” dem²,

¹ Frågan om tidpunkten för lapparnes skattläggning omedelbart under kronan och birkarlarnes i samband därmed stående förvandling till enbart köpmän hava i den äldre litteraturen varit föremål för stridiga meningar. PIRA har i sin avhandling Svensk-danska förhandlingar 1593—1600 (1895) refererat olika författares yttrade åsikter i ämnet (se a. a., sid. 21 f., noten 2), men har icke själv framlagt de upplysningar, som blott de samtida räkenskaperna förmå lämna. Även FELLMAN, som dock stöder sina uppgifter med direkta citat ur landskapshandlingarne, har i detta stycke en något oklar och i vissa delar oriktig uppfattning av sakförhållandet. Se a. a., s. XLVI.

² Ett register på skatteträskan i Torne lappmark 1559 är ur Joen Joenssons räkenskap s. å. avtryckt i de av renbeteskommissionen 1907 genom K. B.

och att skatterna även i övrigt visade tendens att stiga och alltmera fingo en individuell prägel, varigenom mantalet kom att spela en framträdande roll för uppördens storlek. I Ume lappmark ersattes sålunda den hävdvunna stadgeskatten från början av Erik XIV:s regering av en personlig skattskyldighet, som utsträcktes även till de ”unga personer” av femton års ålder, som orkade spänna båge.¹ I Pite och Lule lappmarker bibehölls skillnaden mellan fjäll- och granlappar, men de senares utskylder ökades på 1560-talet rätt väsentligt.² Av Torne och Västersjö lappar utkrävdes 1570 ”hvad Gud gifver dem, antingen mårdar, gråskinn och allehanda vildvaror, pengar, silver, evad det helst vara kan”, som värderades för varje skattskyldig till fyra mark i den förra och tre mark i den senare landsändan. En stor del av därvarande lappallmoge var likväl i den sorgliga belägenheten att behöva skatta till ”tre konungar”, d. v. s. till ej blott Sverige, utan även till Norge och Ryssland. Detsamma var fallet i Kemi lappmark, där den svenska skatten eljest var drygare än annorstädes eller en mård och femton till tjugu gråskinn samt tolv till trettio gäddor av varje förmögen skattlapp, medan de fattiga sluppo undan med trettio gråskinn.³

Den frihet, som lapparne hade att utbyta skinnskattens föreskrivna persedlar mot andra skinnsorter eller rent av andra varuslag, var betingad av nödvändig hänsyn till fångstens beskaffenhet och det större eller mindre jaktresultatet. Naturligt nog förete till följd härav uppördslängderna en rik prov-

WIKLUND och J. QVIGSTAD publicerade Dokument angående flyttlapparne, 2 (1909): s. 225 ff., där ett utdrag ur Jöns Nilssons räkenskap 1558 rörande en del av träsken i Pite lappmark även är offentliggjort.

¹ I femtonårsåldern skulle Ume lappgossar erlægga ett mårdskinn, det följande året två och sedan från det sjuttonde året tre, ända till dess att de vid annalkande ålderdom ej längre förmådde jaga och då fingo sin skatt avkortad med ett mårdskinn om året för att efter det tredje året bliva befriade från alla utskylder under den återstående livstiden. I saknad av mårdskinn iingo dessa utbytas mot skinn av antingen en räva eller en bäver eller en järva eller mot ett helt timmer gråverk. Varje skattlapp, som var skyldig utgöra mårdskinn, skulle dessutom erlægga trettio stycken benlösa gäddor.

² I stället för tio stycken klockverk av varje skattskyldig granlapp i Pite-distriktet skulle från och med 1561 två granlappar ansvara för ett timmer (40 st.) gråverk eller en mård eller tre lispund gäddor. På samma sätt blevo i Lule lappmark granlappens femton stycken gråverk på 1560-talet ersatta med ett helt timmer (således dubbelt mot i Pite), ”men de unga personer, som ej äro femton år, utgöra en del trettio, en del tjugo, tio eller fem gråskinn, efter som de hafva åldern”.

³ Rörande den stadgeskatt, som vid sidan av mantalsskatten erlades i Kemi lappmark dels före 1554, dels efter 1563, se FELLMAN, a. a., s. LX f. och LXVIII f.

karta på allehanda effekter, som visserligen i allmänhet stodo i en på förhand bestämd relation till de fastställda egentliga skattepersedlarna, men som detta oaktat minskade möjligheten av en verksam kontroll över fogdarnes redovisning och framför allt över deras behandling av den skattdragande lappallmogen. Denna var också tvivelsutan ofta utsatt för godtycke och utpressning, vilket kan anses bevisat av upprepade klagomål, som ej sällan resulterade i självrådiga fogdars avsättning, ehuru å andra sidan vid flera tillfällen förekom, att de sålunda bestraffade ånyo togos till nåder och återfingo sina ämbeten. Både på grund av de slitningar, som blevo en följd av dessa omständigheter, och med anledning av de vanskligheter, som uppstodo genom de svenska, dansk-norska och ryska rikenas stridiga anspråk på herraväldet över vissa delar av lappmarkerna, tilldrogo sig de lappländska förhållandena i slutet av 1500-talet och i början av 1600-talet en alldeles särskild uppmärksamhet från den svenska statsmaktens sida. Väl bilades genom freden i Teusina 1595 de tvistigheter, som tidigare rått mellan Sverige och Ryssland på ett för det förre riket förmånligt sätt, i det att den lappskatt, som ryssarne dessförinnan utkrävt vid Varangers och Titis' fjordar, då formligen avstods till svenska kronan, men i stället blevo motsatserna mellan denna och Danmark-Norge alltmera framträdande. Dels för att skaffa sig bättre underrättelser om förhållandena i dessa avlägsna gränstrakter, som kunna antagas dessförinnan varit för centralregeringen skäligen obekanta, dels för att gentemot de danska myndigheterna bättre hävda de svenska intressena än som kunde ske genom lappfogdarne, utsände hertig Karl gång efter annan kommissarier med speciella uppdrag, som reglerades av noggranna instruktioner. Den förste, som fick detta förtroende, var egendomligt nog en holländare vid namn Gerdt Joestinck, som den 23 nov. 1594 fick fullmakt att i samråd med de lokala tjänstemännen rannsaka om gränserna i "Norrlanden" och fullgjorde sitt uppdrag under den resa, som han företog under vintern 1594—95, och över vilken han författat en ännu bevarad redogörelse.¹ Några år därefter förordnades Arent Joestinck (eller Josting), som förmodats vara en son till den förre, genom fullmakt den 8

¹ Danica, Handl. rör. tvisten om Finmarken vid Västerhavet. RA. Berättelsen är avfattad på holländska.

jan. 1599 att "hava befälet" över samtliga lappmarker, vilkas fogdar skulle vara honom höriga.¹ Det sistnämnda tillämpades även därhän, att lappskatten från de olika fogderierna i första hand inlevererades till denne, som för 1600 i sin tur avgivit en redovisning (Norrl. handl. 1600: N. 6) till kammaren, dit dock även fogdarnes specialredogörelser insändes. Den centralisering av det lappländska uppbördsväsendet, som sålunda tillskapats, räckte dock ej länge,² och de "ståthållare" över Lappland, som även senare vid skilda tillfällen anställdes, hade veterligen ingenting att skaffa med uppbörd och redovisning.

Det är sannolikt, att Arendt Jostings verksamhet haft betydelse för den fråga om lappskattens reformerande, som ej långt därefter upptogs. I ett öppet brev av den 22 juli 1602 förklarade sig nämligen hertig Karl hava kommit i erfarenhet om den oreda, som dittills rätt i uppbördsväsendet inom lappmarkerna, varför han påbjöd införandet av en annan ordning vid skattens utgörande.³ Hädanefter skulle denna utgå i form av tionde såväl av renhjorden som av fisket, men inga småpersedlar i skinnvaror eller annat skulle längre få förekomma. Behovet av skinn för statens räkning skulle fyllas genom uppköp vid anordnade marknader efter den värdering, som K. Maj:t ägde bestämma, och till hävande av onyttig konkurrens vid denna handel skulle birkarlarna ej längre få tillstånd att driva sin köpenskap.⁴ Därjämte voro planer uppe att genom särskilda anstalter befordra lapparnes fasta bosättning, varigenom deras utflykter till grannländerna skulle motverkas, och att genom årliga mantalsförteckningar och infordrade uppgifter om renantalet sörja för nödigt statistiskt material till kontroll på det nya uppbördssättet. Det visade sig dock snart, att flertalet av dessa bestämmelser ej kunde

¹ Arendt Jostings fullmakt och instruktionen för honom äro tryckta av FELLMAN i a. a., s. 83 ff.

² Redan under JOHAN III:s tid synes något liknande varit åsyftat att döma av en fullmakt, utfärdad den 15 okt. 1583 för David Hansson (F 272, vars verksamhet dock ej kan följas, då hans redovisning gått förlorad.

³ Jfr "Ordning opå then skatt lapparne utgöra skole", dat. redan den 4 mars 1602, som tryckts av WAARANEN i hans Urkunder I: s. 276, och efter honom av FELLMAN i a. a., s. 90. Innehållet i denna handling överensstämmer med det i texten citerade brevet utom beträffande skinnvaror. Även av dessa åskades nämligen enligt ordningen tionde, men därom säges intet i brevet.

⁴ Förbudet mot birkarlarnes handel modifierades sedermera därhän, att de avfordrades tionde av deras rörelse.

omsättas i praktiken, och att den ifrågasatta skatten var alltför betungande. Nya ”ordningar” avlöste varandra under de följande åren i rask följd,¹ men kommo knappast till efterlevnad. Först i november 1605 kom den skatteundervisning till stånd, som sedan från 1607 skulle tillämpas under det följande årtiondet. Enligt denna skulle varje lapp, som fyllt sjutton år och tidigare utgjort två mårdsinn, därefter erlagga två oxrenar eller tre vajor eller åtta lispund torrfisk. Tionden omtalas icke här, men uttogs jämlikt särskilda instruktioner, utfärdade 1606, dels av renaveln (i kalvar), dels av fisket. Det är emellertid tydligt, att även dessa stadganden till stor del blevo en reform på papperet. Faktiskt blev den gamla årliga räntan bibehållen, om ock i något förändrad form,² och vid sidan därav erlades tionde, ehuru med tiden icke i den omfattning, som från början varit avsedd.

Den vacklande hållning regeringen ådagalade beträffande skatteväsendet i lappmarkerna påverkades tvivels utan av de kommissioner, som fortfarande alltsomoftast befullmäktigades till dessa trakter. Somliga av dessa hade bl. a. i uppdrag att upptaga skatten av ett visst område, såsom då M:r Daniel [Hjort] och Isak Behm den 2 dec. 1603 befalldes att draga till Västersjön för att där utkräva de utskylder av sjöfinnarne, som dessa med stöd av de danska myndigheterna under en lång tid undanhållit den svenska kronan. I detta fall kunna de nämnda utskickade anses som fogdar för ifrågasvarande områden, ehuru deras mission i övrigt var långt vidsträcktare och i vissa avseenden gjorde dem till övriga fogdars överordnade. Detsamma kan med fog sägas om Berendt von Kolen och Rasmus Nilsson, som i november 1605 utsändes för att meddela närmare föreskrifter om det nya uppborðsättet, men dessutom i vissa fall till och med bemyndigades att tillsätta nya fogdar. Och i instruktionen den 20 okt. 1606

¹ FELLMAN, a. a., s. LXXVII.

² Här om heter det i en minnessedel, inhäftad i 1608 års räkenskaper: ”Är vetandes, att K. Maj:t befallt, att lappfogdarne skola uppbara av var lapp, ond eller god, åtta lispund gäddor eller ock två oxrenar; därom de ock säga sig hava gjort sin högsta och möjligaste flit. Men nu hava de intet efter den ordningen utbekommit, utan [lapparne] hava utgjort efter som var haft råd och förmögenhet till... och om de ej hava fått utgjort efter det sättet, utan de skulle ansträngt dem att betala var åtta lispund, som förbemäلت står, så hava lapparne rymt bort och blivit oförmögna, så att de tillkommande år nödgats gå till tigge och slätt intet förmått utgöra.” Till följd härav tilläts också i fortsättningen ett vidsträckt utbyte av persedlar.

för Karl Kröpelin och Baltzar Bäck samt kamreraren Jöran Hansson och Anders Eriksson säges uttryckligen, att de skulle "sampt med fogden hjälpa till" att uppbära skatten. De begagnade sig även av sin fullmakt till att giva fogdarne direkta anvisningar i olika förvaltningsärenden och kunna betraktas som ett kollegialt ståthållaredöme, ännu innan en av dem eller Baltzar Bäck den 8 sept. 1607 formligen förordnades att ensam utöva ett dylikt ämbete över "hela lappmarkerna". Några räkenskaper hava dessa olika befattningshavare likvisst icke avgivit, och någon i egentlig mening kameral centralmyndighet hava de i motsats mot Arendt Josting icke utövat, eftersom fogdarne även under deras verksamhetstid direkt redovisade i kammaren. De politiska orsaker, som delvis föranlett deras tillsättande, försvunno i och med utbrottet av den danska fejden, som krävde andra medel att tillvarataga de svenska intressena, och sedan i Knärödsfreden gränsförhållandena i Lappland reglerats, fanns icke längre någon anledning att begagna sig av några extra ordinarie förvaltningsorgan, som också icke vidare kommo i fråga.

Däremot föranledde förpaktningen av kronans räntor lika som annorstädes även i lappmarkerna en ombildning av administrationen, som här kom till stånd jämförelsevis tidigt (1620) och bibehölls längre än i de flesta andra orter i riket eller ända till och med 1641. Bland de stående arrendevillkoren fanns ett, som var säreget för dessa trakter. K. Maj:t unnade nämligen arrendatorerna, som ersättning för deras omak, den företrädesrätt (framför birkarlarne) till inköp av skinnvaror, som tidigare förbehållits de kungliga fogdarne för kronans räkning. Dock skulle vissa slag hembjudas K. Maj:t till inlösen. De kontrakt, som i de olika distrikten upprättades med arrendatorerna, skola omnämnas i samband med den redogörelse för de skilda lappmarksfogderierna, till vilken jag nu övergår.

De lappfogdar, som namngivas före 1550-talet, äro icke många. En sådan, som hette Tomas Eriksson, avsattes 1531 och fick den 13 dec. s. å. till efterträdare Clemet Eriksson. Båda sägas haft i befallning "några lappar i Norrbotten", men i vilket distrikt de voro verksamma, utsäges icke. Längre fram eller 1542 omtalas lappfogden i Ångermanland, vilken varit Jakob Holst behjälplig med lappskattens utkrävande men hans namn är obekant, och för distriktet redovisade fog-

den i Ångermanland ända till 1552, då en anteckning upp-lyser, att lappskatten där från samma tid skulle uppbäras av Jakob Andersson i Grubbe. Denne, som var son till den ovan (s. 329) omtalade Anders Persson, var identisk med samme man, som redan 1543 namnes som lappfogde i Ume distrikt och som då själv inlevererat stadgeskatten därifrån till kam-maren, på vilken han emottagit kvitto av herr Eskil Mikaelis. När han nu från 1553 fick omhänder även den ångerman-ländska lappskatten, betydde detta, att de två till varandra angränsande distrikten förenades till ett enda. Dock befinnes Ume skatt även för året 1553 ingå i Västerbottenfogdens räkenskap (F. 266), och då detta blev händelsen även efter 1556, vart Jakob Anderssons tjänstetid som självständig fogde icke lång. Åren 1558—62 tillhörde sedan båda de ifråga-varande lappmarkerna Löfångers fögderi (F. 268), men lades 1563 efter det sistnämndas upplösning under fogden på Ume gård (F. 266). Till dennes distrikt hörde de sedan med nedan-nämnde undantag ända till början av 1600-talet. Ångermanlands lappmark hade dock egna fogdar åren 1568—75, och detsamma gällde båda områdena några enstaka år (1584, 1592 och 1599), då gemensamma räkenskaper för dem avgivits av fogdar, som ej samtidigt hade uppbörd från något annat distrikt. Efter sekelskiftet blev det sista regel, och från 1601 till periodens slut voro Ångermanlands och Ume lappmarker ett självständigt förvaltningsområde, som likväl tidtals omfattade även angränsande lappmarker, av vilka Pite dithörde 1605—13 och Lule 1612—13 samt båda de sistnämnda 1617—20. Rörande gränsskillnaden mellan Ume och Pite lappmarker kan hän-visas till k. brevet den 27 mars 1611 (avskrift i KA.), som därom har närmare föreskrifter.

Ume lappmark, med vilken Ångermanlands fortfarande sam-manhörde, och av vilken Bygde omnämnes som särskild del, förpaktades den 18 maj 1620 eller samma dag, då ett flertal kontrakt på olika lappmarker utställdes, till underlagmannen Jakob Andersson i Grubbe, som väl får antagas varit sonson till den likanämnde förut omtalade lappfogden. Uppgörelsen gällde blott ett år, men den förlängdes den 7 maj 1621 för tre år, varvid avgälden fastställdes till 145 daler 4 öre, och prolongerades ytterligare den 12 maj 1624 på lika villkor för en period av fem år, samt sedan denna överskridits, ännu en gång den 15 sept. 1630 och då för tre år.

Fogdar i ovannämnda lappmarker voro:

Jakob Andersson d. ä.....	1553—1556
Henrik Nilsson.....	1568—1575
David Hansson.....	1584
Joen Larsson.....	1592
M:r Didrik Persson [Ruuth] (jfr F. 266).....	1599
Karl Unesson	1601—1607
Per Eriksson.....	1608—1610
Hans Nilsson Kråka.....	1610—1611
Reinhold [Johansson] Steger, utn. ¹ 1611 6/4.....	1611—1613
Karl Unesson.....	ånyo 1614—1616
Reinhold Steger.....	ånyo 1617—1620
Jakob Andersson d. y. (arr.).....	1620—1630

Pite lappmark skildes från det stora Västerbottenfogderiet sist av alla eller först den 8 juli 1555. Den bildade sedan ett självständigt förvaltningsområde (F. 273) ända till 1584, då den sammanslogs med Lule lappmark (F. 274), men fick ånyo egna fogdar 1595—1602 på vissa perioder på 1600-talet (1604, 1614—16 och under arrendetiden). Dessemellan redovisades uppbördén därifrån ett enstaka år (1603) fortfarande av Lulelappfogden, men 1605—13 och 1617—20 var distriktets förvaltning anförtrodd åt motsvarande befattningshavare i det södra granndistriktet (F. 272). Från 1620 var detsamma jämte fisket i Pite och Torne älvar förpaktat till lappfogden Peder Anundsson, med vilken den första uppgörelsen skedde den 18 maj sagda år,² och som sedan fick förlängning på tre år den 7 maj 1621, då arrendebeloppet bestämdes till 207 daler, och väl även 1624, ehuru jag ej påträffat kontraktet från detta år. Efter den sannolikt då Överenskomna femåriga förpaktningstidens utgång fick nämligen samme man, som hela tiden avgivit arrenderäkningar för distriktet, ytterligare prolongation för fyra år den 27 okt. 1629.

Fogdar i Pite lappmark hava varit:

Nils Joensson, utn. 1555 8/7.....	1555—1557
Jöns Nilsson.....	1558—1571
Olof Nilsson.....	1572—1583
Anders Andersson.....	1595—1597
Rikard Jöransson ³	1599—1600
Anders Andersson.....	ånyo 1601—1602 och 1604

¹ Reinhold Stegers fullmakt är tryckt av FELLMAN i a. a., s. 152.

² Kontraktet är tryckt *ibid.*, s. 193.

³ Sedan fogden Eikard Jöransson avlidit den 28 april 1600, avslutades årets räkenskap av hans son Joen Rikardson, som dock ej kom att efterträda fädern.

Hans Nilsson Kråka.....	1614—1616
Peder Anundsson (arr.).....	1620—1630

I Lule lappmark fanns en fogde redan 1554. Hans efterträdare hade oförändrat distrikt ända till 1584, då de fingo övertaga uppbördens även i Pite lappmark. Sedan denna ånyo utbrutits 1595, bildade Luleområdet ensamt ett fögderi, som hade egna fogdar ända till periodens slut med undantag av åren 1603, då Pite ännu en gång hithörde, samt 1612—13 och 1617—20, då alla de söder om Torne belägna lappmarkerna voro sammanslagna till gemensam förvaltning (F. 272). Något arrendekontrakt från 1620 är icke känt för Lule lappmarks vidkommande, men den 20 april 1621 förpaktades densamma till Evert Eriksson för en tid av tre år mot 244 1/2 daler årligen. Han fick förlängning den 12 juli 1624 på fem år, men när dessa utlupit, blev hans distrikt sammanslaget med Torne och Kemi lappmarker till följd av två kontrakt, båda daterade den 27 okt. 1629, genom vilka borgarne i Torne stad, Per Andersson och Clemet Öndesson, fingo alla tre lappmarkerna på arrende för tre år. Luledistriktet blev dem dock fråntaget före denna tids utgång, ty den 4 nov. 1631 överläts uppbördsrätten där för en ny treårsperiod till borgerskapet i Lule (Tore Halvardsson m. fl.).

Längden på fogdar och arrendatorer i Lule lappmark upp-tager följande namn:

Hans Nilsson.....	1554
Jakob Hansson, ¹ utn. 1555 9/7.....	1555—1559
Nils Ingevaldsson.....	1560—1571
Lars Hermansson.....	1572—1583
Olof Andersson Burman.....	1584—1591
Jöns Olofsson.....	1592
Olof Andersson Burman.....	ånyo 1593—1597
Hans Larsson.....	1599—1602
Finvid Bengtsson, utn. 1602 22/7.....	1602—1603
Hans Larsson.....	ånyo 1604—1607
Nils Jönsson.....	1608
Reinhold Steger, utn. 1609 5/8.....	ånyo 1609—1610
Lars Larsson, utn. 1610 19/10.....	1611
Reinhold Steger, ånyo utn. ² 1611 46/4 (jfr F. 272).....	1612—1613

¹ Såsom skrivare (och räkenskapsförare) hos Jakob Hansson tjänstgjorde herr Andreas Nikolai, som sedermera blev kyrkoherde i Pite och på grund av sin sakkännedom användes som intyggivare i tvisterna med de danske rörande Lappmarken på 1690-talet. PIRA, a. a., s. 43.

² Se not ¹ föreg. sida.

Anders Andersson.....	1614—1616
Evert Eriksson (arr.).....	1621—1629
Peder Andersson } (arr.; jfr. F.275)	1630
Clemet Öndesson }	

Den förste fogden i Torne lappmark, vars verksamhet inföll under 1554, redogjorde samma år även för skatten från Västersjö och Kemi lappmarker, men den sistnämnda tillhörde året därpå icke fogderiet, ehuru den längre fram under skilda perioder (1589—93 och vissa år på 1600-talet) återförenades med detsamma. Västersjölapparnes skatt uppbars däremot i allmänhet av Tornefogden ända in på 1600-talet (jfr F. 276). Också uppgavs 1553, att ”Torne lappmark räcker allt in uti Västersjön vid Ofoten och Sefve skär”, och i en berättelse från 1601 göres gällande, att dess gränser alltid nått till Salt-sjön mellan Ofoten och Varanger.¹ Men visserligen var, efter vad redan framhållits, uppbördens förenad med vanskligheter, som tidtals vållade skattens uteblivande. Även av fjäll-lapparne var det blott en del, som ansågs tillhöra Sverige ensamt. Vissa byar skattade både till Sverige och Norge. Andra funnos, som därjämte nödgades giva utskylder jämväl till Ryssland.³ Men sedan Sverige igenom freden i Knäröd 1613 avstått från anspråken på skatt av sjöfinnarne, var Tornedistriktet ej längre så vidsträckt som förut. Också sammanslogs detsamma, redan medan kriget pågick, med Kemi lappmark och skildes sedan därifrån blott under den första arrendetiden. Sedan nämligen Anders Persson, som enligt kontrakt av den 18 maj 1620 och 7 maj 1621 mot en avgäld av 295 1/2 daler förpaktat blott Torne lappmark, avlidit, övertogs arrendet den 4 dec. 1626 av dennes broder König Persson, som var borgmästare i Torne och dessförinnan innehade även Kemi lappmark. När han tre år senare upphörde med arrendet, övergick detta till Peder Andersson och Clemet Öndesson, vilka samtidigt förpaktade även Lule lappmark. Genom den uppgörelse, som träffades med dem den 27 okt. 1629,

¹ Jfr WAARANENS Urkunder I, s. 248 f.

² I en berättelse från 1597, som är tryckt i Handl. rör. Skand. liist., D. 39: s. 156—161, uppräknas namnen på de byar, som tillhörde dessa olika kategorier. Av hela antalet lappar i Tornedistriktet, som beräknas till 500, voro 138 fjäll-lappar. Till Sverige ensamt skattade av dem 82, medan 56 voro ”trekonungslappar”. Sjö-lapparne, tillsammans 362, tillhörde till största delen (282) alla tre rikena. Blott 80 sluppo den ryska tributen, men gjorde skatt till såväl Norge som Sverige.

skulle enligt ordalydelsen i kontraktet de tre norra lappdistrikten blivit förenade under den närmaste treårsperioden, men efter vad ovan (s. 340) omtalats, fränskildes Lule lappmark redan före denna tids utgång.

I Torne och därmed tidvis administrativt förenade lappmarker hava tjänstgjort följande fogdar och arrendatorer:

Olof Henriksson.....	1554
Olof Nilsson.....	1555—1557
Joel Joensson, utn. ¹ 1557 24/9.....	1558—1559
Nils Nilsson Oravain ²	1560—1576
Jöns Karlsson.....	1577—1581
Nils Nilsson Oravain ²ånyo	1582—1584
Lars Hindersson.....	1585
Josef Hindersson.....	1586—1588
Nils Nilsson Oravain, ² ånyo utn. 1588 21/9 (jfr F. 277).....	1589—1597
Olof Olofsson ³	1597—1600
Jöns Olofsson.....	1600—1602
Olof Andersson Burman, ⁴ utn. 1602 22/7 (jfr F. 277).....	1603
Olof Anundsson.....	1604—1607
Lars Larsson, utn. ⁵ 1607 10/9.....	1608
Erik Johansson [Boga], utn. 1609 5/8 (jfr F. 277).....	1609—1613
Reinhold [Johansson] Steger (jfr F. 27 7).....	1614—1615
Jakob Olofsson Burman, utn. 1615 20/10.....	1616—1619
Daniel Vulfsson ⁶	1620
Anders Persson (arr.).....	1620—162(5)
König Persson (arr.; jfr F. 271 och 277).....	1626—1629
Peder Andersson } (arr.; jfr. F. 274).....	1630
Clemet Ondesson }	

Västersjö Skatten av Västersjö lappar eller sjöfinnarne upptogs ända in på 1600-talet av fogden i Torne lappmark. De räknades till dennes fogderi även de år i början av nämnda århundrade, då särskilda kommissioner (se ovan s. 386 f.) flngo i upp-

¹ Fullmakten för Joel Joensson, som saknas i Gust. I:s Reg., är tryckt av FELLMAN i a. a., s. 21.

² Om Nils Nilsson Oravain, se FELLMAN, a. a., s. LV ff. Han avsattes från tjänsten såväl 1576 och 1584 som 1597. Sistnämnda år dog han, men först efter avskedet. Utdrag ur hans räkenskaper för skilda år äro tryckta i ovan cit. arbete s. 29—32 och hans fullmakt av år 1588 ibid., s. 42.

³ Olof Olofsson hade icke kunglig eller hertiglig fullmakt, utan hade tillsatts av Gerdt Josting, ursprungligen för att biträda med uppbörderna från Västersjö-lapparne. FELLMAN, a. a., s. 47—48.

⁴ Fullmakten för Olof Burman är tryckt hos FELLMAN, a. a., s. 92.

⁵ I fullmakten står Kemi lappmark, men enligt räkenskapen redogjorde Lars Larsson för Torne lappmark och i Kemi tjänstgjorde s. å. Jöns Markusson.

⁶ Daniel Vulfssons räkenskap 1620 är i utdrag tryckt av FELLMAN i a. a., s. 185—191,

drag att bland annat öva inseende över denna uppbörds rik-
tiga utkrävande. Vid sidan av dessa kommissarier funnos
dock från 1604 särskilda fogdar för redovisningen av denna
skatt, som emellertid ej kunde indrivras efter utbrottet av den
danska fejden. Den sista räkenskapen är uppgjord för året
1608. Genom freden i Knäröd avstod Sverige formligen från
överhögheten över sjöfinnarne och därmed upphörde detta fög-
deri. De, som dessförinnan, i egenskap av fogdar eller sär-
skilda utskickade, haft fullmakt att här företräda den svenska
kronans intressen, voro:

M:r Daniel Theodori [Hjort]	}	
Isak Behm	}	¹ utn. 1603 2/12
Anders Andersson	}	utn. 1603 3/12
Evert Evertsson	}	
Anders Eriksson	}	1604 16/6..... 1605-1606
Baltzar Bäck m. fl.,	}	utn. 1606 20/10 }
Nils Nilsson,	}	utn. 1606 22/10 }..... 1607
Erik Johansson [Boga]	} 1608
Reinhold Steger	}	

Efter skilsmässan från Torne lappmarks fögderi (F. 275)
1555 hade Kemi lappmark de närmaste åren en egen fogde,
men ehuru denne var verksam inom orten ännu 1562,³ då han
efterträddes av sin son, som samma år avgivit räkenskap i
eget namn, redogjorde icke desto mindre fogden i tillgrän-
sande Österbottenfögderi (F. 279) för uppbörden därifrån åren
1559—60, och från 1563 sammanslogs lappmarksdistriktet med
ett annat fögderi (F. 281), vars område för övrigt likaledes lag
inom Österbotten. Men 1574 blev ånyo en särskild lappfogde
förordnad, och dennes befattning tillsattes sedermera under
flertalet av periodens återstående år. Dock hade Kemi lapp-

¹ Fullmakterna för dels M:r Daniel och Isak Behm, dels Anders Andersson och Evert Evertsson äro tryckta av EELLMAN i a. a., s. 107—110. Dessa giva vid handen, att de förre skulle uppbära ”halvparten i all rättighet med Norges krona uti Titisfjorden . . . allt in till Malanger”, samt de svenska andelarne av sjöfinnarne allt intill Varanger, medan de sistnämndes uppdrag gällde skatten av sjöfinnarne från Titisfjörd till Ofoten.

² Reinhold Steger redogjorde för skatten, uppuren utefter kusten från Titisfjord till Stora Lyngsbotten, Erik Johansson från den sistnämnda till Nodome fjord. Jfr k. brevet den 5 aug. 1609. Rörande belägenheten av Nodome fjord (eller Neudome, som namnet också skrives) se K. B. WIKLUND, De svenska nomadlapparnes flyttningar till Norge i äldre och nyare tid (1908), s. 18, där ett citat ur Olof Burmans itinerarium av år 1598 synes giva vid handen, att Syd-Varanger åsyftas.

³ Historiallinen arkisto X, s. 399,

mark gemensam fogde med Tornedistriktet dels 1589—93, dels spridda år under 1600-talet (1603, 1611—15 och 1617—20). Gfennom kontrakt den 18 maj 1620 upplåts den förra på arrende till König Persson, för vilken arrendebeloppet vid prolongationen den 7 maj 1621 bestämdes till 210 daler. Samme man, som den 4 dec. 1626 övertog förpaktningen jämväl av Torne lappmark, fick väl, efter vad vi ovan (s. 341) sett, avstå båda distrikten, när en ny uppgörelse träffades med Clemet Öndesson och Peder Andersson 1629, men längre fram deltog han i kompanjonskap med den sistnämnde ånyo i förpaktningen av desamma enligt ett kontrakt,¹ som upprättades den 18 aug. 1634 och gällde för de tre följande åren. Fogdar i Kemi Jappmark hava varit:

Olof Amundsson, utn. 1555 1/7.....	1555—1558
Joen Varg (jfr F. 279).....	1559—1560
Amund Olofsson.....	1562
Josef Hindersson.....	1574—1581
Nils Olofsson (jfr F. 281).....	1582—1583
Tomas Andersson, utn. ² 1583 7/9.....	
Nils Olofsson, ny fullm. 1586 20/9.....	ånyo 1586—1587
Nils Nilsson Oravaiu, utn. 1588 21/9 (jfr F. 275).....	1588—1593
Lars Hindersson.....	1594—1595
Jöns Karlsson.....	1596—1602
Olof Andersson Burman (jfr F. 275).....	1603
Mårten Pávelsson, utn. ³ 1603 4/12.....	1604
Jöns Karlsson.....	ånyo 1604—1606
Mats Josefsson, utn. ³ 1606 4/10.....	1607
Jöns Markusson.....	1608—1610
Erik Johansson [Boga] (jfr F. 275).....	1611—1613
Reinhold Steger ⁴ (jfr F. 275).....	1614—1616
König Persson (arr.; jfr F. 275).....	1620—1629

¹ FELLMAN, a. a., s. 197.

² Tomas Anderssons fullmakt finnes i Rreg. Om och huru länge han verkligen tjänstgjort, kan jag ej avgöra. Enligt FELLMAN, som iakttagit tystnad rörande förhållandena i Kemi lappmark åren 1583—86, har Nils Olofsson, som redan tidigare (1569—72) i egenskap av fogde i Österbotten (F. 281) redogjort för Kemi Jappmark, avgivit räkenskap för densamma 1582. Att han varit verksam som fogde där 1587 framgår såväl av hans nya fullmakt 1586 som av Norrlands register. Samme man var för övrigt ännu 1596 kvar i fogderiet, för vilket han då avgav räkenskap tillsammans med Jöns Karlsson.

³ Mårten Pávelssons och Mats Josefssons fullmakter äro avtryckta av WÅARANEN i Urkunder II, s. 63 f. och 260 ff. samt efter honom av FELLMAN i a. a., s. 114 och 125 ff.

⁴ Att Reinhold Steger, sedan han 1615 lämnat sin befattning i Torne och Kemi förenade lappmarker, fortfarande under år 1616 tjänstgjorde i den sistnämnda, framgår av hans räkenskap, som i sin helhet är avtryckt av FELLMAN i a. a., s. 166—180.